

Аліна Калтачэнка

Магчымасці інтэрнэт-рэсурсаў у працы з фамільнымі архівамі магнацкіх родаў Беларусі

Адным з відаў культурна-гістарычнай спадчыны Беларусі з'яўляецца дакументальная спадчына магнацкіх родаў, якая раскідана па архівах і бібліятэках розных краін свету, куды яе часткі патрапілі ў выніку розных гістарычных падзей. Тэма лёсу фамільных архіваў была заўсёды папулярна сярод гісторыкаў, бо дакументы прыватнага архіва даюць магчымасць даследчыку назіраць такую важнейшую ў гісторыі чалавецтва з'яву, як сям'я і род, прасачыць іх ролю ў развіцці грамадства.

Фамільныя архівы магнатаў і шляхты Вялікага Княства Літоўскага і Рэчы Паспалітай з'яўляюцца аб'ектам увагі даследчыкаў Беларусі, Украіны, Літвы, Польшчы як спадкаемцаў указаных дзяржаўных утварэнняў. Акрамя таго, пэўныя аспекты разглядаліся расійскай гістарыяграфіяй.

Першыя спробы азнаямлення з дакументальнай спадчынай магнацкіх родаў Беларусі былі здзейснены напрыканцы XIX – пачатку XX ст. У гэты час даследчыкі працавалі на пасадах архівістаў у архівах, атрымоўвалі дазвол на доступ у архіў ці набывалі дакументы самастойна і ўводзілі ў навуковы зварот першыя дакументы. Так рабілі Ю. Нямцэвіч, Я. Лелявель, М. Маліноўскі і інш. [1].

На працягу XX ст. адбываліся вялікія змены ў падыходах да вывучэння магнацкай і шляхецкай спадчыны. Усе прыватныя архівы былі нацыяналізаваны і трапілі ў распараджэнне дзяржаўных архіваў. Вывучалася гісторыя развіцця архіваў, асаблівасці складу і характэрныя рысы асобных архіваў, класіфікацыі і г. д. У канцы XX ст., пасля дэмакратызацыі грамадства, вывучэнне прыватных архіваў знаходзілася на ўздыме, за апошнія два дзесяцігоддзі маюцца значныя поспехі ў распрацоўцы тэмы [1].

Сучасныя працы надаюць увагу, у першую чаргу, архіўным і бібліятэчным зборам Радзівілаў. Так, вывучэннем фамільных архіваў, у першую чаргу Радзівілаўскага збору, займаецца А. М. Латушкін [2], А. Я. Верамейчык [3], А. К. Галубовіч [4] і інш.

У 2002 г. быў выдадзены сёмы выпуск зборніка «Вяртанне», які цалкам прысвечаны Радзівілаўскім зборам [5]. У зборнік уключаны не толькі агульныя артыкулы аб прынцыпах стварэння навукова-даведачнага апарата, але і публікацыі пра нясвіжскую калекцыю Радзівілаўскіх партрэтаў, апісанне дакументаў па гісторыі Беларусі, якія захоўваюцца ў Радзівілаўскім фондзе Літоўскага дзяржаўнага гістарычнага архіва. Прадстаўленыя ў зборніку публікацыі былі па-

дрыхтаваны выбітнымі навукоўцамі ў галіне архівазнаўства і мастацтвазнаўства (А. М. Міхальчанка, А. К. Галубовіч, Н. Ф. Высоцкая і інш.) і грунтуюцца на беларускіх, польскіх і ўкраінскіх матэрыялах, многія з якіх на той момант упершыню ўводзіліся ў навуковы зварот [5, с. 6].

Важным штуршком для далейшай працы над тэмай дакументальнай спадчыны магнацкіх родаў з'яўляецца тэхнічны прагрэс. Дзякуючы сучасным тэхналогіям паступова аблічбоўваюцца архіўныя матэрыялы і становяцца даступнымі для даследчыкаў з любой кропкі зямнога шара. Таму цікавай выглядае мэта разгледзіць магчымасці працы з архіўнымі матэрыяламі магнацкіх збораў не выязджаючы непасрэдна на месца, з дапамогай інтэрнэт-сродкаў. Але адразу абмяжуем геаграфію даследавання Рэспублікай Беларусь і яе суседзямі, бо іначай разглядаць прыйдзецца бясконцу колькасць праектаў.

Асноўныя месцы знаходжання фамільных архіваў

Перыяды Вялікага Княства Літоўскага і Рэчы Паспалітай спрыялі ўтварэнню фамільных і асабістых архіваў, лічба якіх дасягала некалькіх соцен. Да нашага часу дайшлі самыя буйныя: архіў Нясвіжскай ардынацыі князёў Радзівілаў, Сапег з Дзярэчына, Храптовічаў у Шчорсах, Хадкевічаў з Млынава і інш. Пасля знікнення Рэчы Паспалітай у канцы XVIII ст. яе дакументальная спадчына апынулася ў архівах і бібліятэках розных краін [6].

«Сапежанскі збор» з Дзярэчына, які збіраўся з XVI ст., быў канфіскаваны расійскімі ўладамі пасля паўстання 1830 г., як і ўся маёмасць роду. Большая частка архіва і бібліятэкі трапіла ў імператарскую публічную бібліятэку Санкт-Пецярбурга, а рэшта – у музей старажытнасці ў Вільні. Сёння асноўная частка архіва і бібліятэкі Сапегаў зберагаецца ў Расійскай нацыянальнай бібліятэцы, бібліятэцы Расійскай акадэміі навук, бібліятэцы Віленскага ўніверсітэта, бібліятэцы Варшаўскага ўніверсітэта і іншых сховішчах.

Бібліятэка Храптовічаў у Шчорсах у XX ст. перамяшчалася паміж Кіевам, Саратавам, Уфой, часткова была страчана. Асноўная частка захоўваецца ў бібліятэцы імя У. І. Вярнадскага Нацыянальнай акадэміі навук Украіны, невялікая колькасць захоўваецца ў адзеле рукапісаў Расійскай дзяржаўнай бібліятэцы, Цэнтральным дзяржаўным архіве г. Масквы і іншых бібліятэках Польшчы, Украіны і Расіі [7, с. 105–108].

Наконт Нясвіжскага замка – гэтую скарбніцу пачалі цэрушыць ужо ў 1772 г. Самае каштоўнае (старажытную зброю, вырабы з золата, срэбра і каштоўных камянёў) адправілі ў Санкт-Пецярбург, частку ў Смаленск, шмат рэчаў разрабавалі расійскія салдаты і афіцэры [5, с. 19]. На гэтым рабаванне замка не скончылася, за 1812–1813 гг., 1919 г. і 1939–1941 гг. было вывезена ўсё каштоўнае. Такі ж лёс чакаў і Нясвіжскі архіў, які быў часткова вывезены ў Санкт-Пецярбург і перададзены Акадэміі навук, а пасля растасаваны паміж Санкт-Пецярбургскай духоўнай акадэміяй, бібліятэкай Маскоўскага ўніверсітэта

і бібліятэкай Акадэміі навук. Сёння большая частка захоўваецца ў Польшчы (Варшава, Кракаў, Познань, Уроцлаў, Кельцы, Плоцк) і ў Мінску. Часткі архіва захоўваюцца ў Літве і Украіне.

Архіў Тышкевічаў практычна не захаваўся, але цікавыя рукапісы знаходзяцца ў Літве (рукапісным аддзеле Цэнтральнай бібліятэкі Акадэміі навук Літвы, бібліятэцы Вільнюскага ўніверсітэта, Гістарычным архіве Літоўскай дзяржавы). Таксама невялікая колькасць дакументаў маецца ва Львове і Уроцлаве.

Архіў Хадкевічаў спачатку захоўваўся ў Бярэставіцы, пасля быў перавезены ў Млынаў, а ў часы Другой сусветнай вайны трапіў у Дзяржаўны архіў Кракава, дзе і знаходзіцца зараз. Таксама частка архіва знаходзіцца ў архівах і бібліятэках Варшавы, Познані, Уроцлава і Львова.

Такія ж перамяшэнні адбываліся і з архівамі Чартарыйскіх, Сангушак і інш. Пры гэтым склад дакументаў у тым ці іншым сховішчы бывае выпадковым і не заўсёды тэматычна адносіцца непасрэдна да тэрыторыі той дзяржавы, дзе знаходзіцца.

Такім чынам, найбольшая колькасць дакументаў фамільных архіваў знаходзіцца ў Галоўным архіве старажытных актаў у Варшаве, Нацыянальным гістарычным архіве Беларусі ў Мінску, Дзяржаўным гістарычным архіве Літвы ў Вільнюсе, архіве Расійскай нацыянальнай бібліятэкі, бібліятэцы Расійскай акадэміі навук, Цэнтральным дзяржаўным гістарычным архіве Украіны ў Кіеве і Цэнтральным дзяржаўным гістарычным архіве Украіны ў Львове, а таксама ў іншых архівах і рукапісных аддзелах бібліятэк

Польшчы, Літвы, Расіі, Германіі, Швецыі і іншых краін. Геаграфія захоўвання фамільных архіваў разнастайная, таму праекты алічбоўкі і выкладання дакументаў у інтэрнэт маюць важнае значэнне ў іх вывучэнні. Разгледзім асноўныя лічбавыя праекты, якія маюць дачыненне да фамільных збораў магнацкіх родаў Беларусі.

Алічбаванне матэрыялаў у Беларусі

У першую чаргу патрэбна звярнуцца да Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі. У ім знаходзяцца некалькі фамільных архіваў: князёў Радзівілаў (фонд 694), Сабескіх (фонд 695), князёў Друцкіх-Любецкіх (фонд 1030), Мінскага павятовага маршалка А. Хмары (фонд 1324), графаў Плятэр-Зіберк (фонд 1503), памешчыкаў Еленскіх (фонд 1636), памешчыкаў Булгакаў (фонд 3250), князёў Любамірскіх (фонд 3258). Даследчык мае магчымасць прагледзець на сайце архіва вопісы цікавых фондаў [8], якія былі выкладзены ў 2020 годзе. Але для працы з патрэбнымі дакументамі прыйдзецца ехаць у архіў.

Асноўная праца па алічбоўцы дакументальнай спадчыны вядзецца ў межах міжнародных праграм. Так, адной з першых спроб аб'яднання дакументаў па перыяду Рэчы Паспалітай, у тым ліку і прыватных архіваў, быў праект «*Дакументальная спадчына Рэчы Паспалітай*», які выконваўся ў рамках праграмы ЮНЕСКА 2008–2009 гг. сумесна супрацоўнікамі архіваў і бібліятэк Беларусі, Літвы, Польшчы, Расійскай Федэрацыі і Украіны [9]. Вынікам працы стаў інтэраваны рэстр, які адностроўвае змест 1114 архіўных

фондаў і калекцый рукапісаў перыяду Рэчы Паспалітай, якія знаходзяцца на тэрыторыі дзесяці краін Еўропы. Зрабіць гэта было неабходна, бо кожны архіў і кожная бібліятэка апрацоўваюць дакументы па-рознаму: на розных мовах, рукапісна ці машынапісна, калі і дадаюць дакументы ў аўтаматызаваныя пошукавыя сістэмы, то ў розныя. Таму мэтай праекта было аб'яднаць калекцыі, якія захаваліся, у адзіны інфармацыйны рэсурс.

Праект выконваўся ў вельмі абмежаваны час (з сакавіка па кастрычнік 2009 г.), таму большая частка калекцый апісана на ўзроўні фонда ці вопіса, і нешматлікія калекцыі маюць разгорнутыя анатацыі. Яшчэ адна цяжкасць, звязаная з абмежаваным часам выканання праекта, – гэта двухмоўе рээстра: частка напісана на рускай мове, частка на польскай. Рээстр не прэтэндуе на вычарпальную поўнасць. У ім не знайшлі адностраванія фонды, якія знаходзяцца ў Латвіі, рэгіянальныя архівы Польшчы, частка фамільных архіваў Галоўнага архіва старажытных актаў у Варшаве (але гэта шляхецкія роды, якія не мелі вялікага значэння ў Рэчы Паспалітай), а з фондаў расійскіх архіваў згаданы толькі найболей значныя.

Акрамя таго, праект не дазваляе ніякім чынам азнаёміцца з дакументамі і знайсці патрэбныя даследчыку. Толькі прагледзіць агульную інфармацыю па архіўным калекцыям.

Яшчэ адна міжнародная праграма, у рамках якой вядзецца праца па алічбоўцы архіваў і кнігазбораў, гэта “*Radziviliana*” – праграма бібліяграфічнага і віртуальнага ўзнаўлення бібліятэкі Радзівілаў. Асноўную працу вядзе Нацыянальная бібліятэка Беларусі з дапамогай Цэнтраль-

най навуковай бібліятэкі імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, Прэзідэнцкай бібліятэкай Рэспублікі Беларусь і іншых устаноў культуры краіны, якія захоўваюць фрагменты знакамітага збору. Асноўная мэта праграмы – гэта стварэнне зводнай электроннай базы дадзеных і электроннай бібліятэкі паўнагэкставых копіяў і мультымедыяных CD-R дыскаў.

З электроннай базай дадзеных можна азнаёміцца на сайце Нацыянальнай бібліятэкі [10]. З старонкі праекта даследчык мае магчымасць трапіць у Дзяржаўны рэестр кніжных помнікаў Беларусі, дзе ўжо аўтаматычна выбрана калекцыя «Радзівіліана». Акрамя калекцыі, рэестр дае магчымасць выбраць фондатрымальніка, від дакумента (рукапісная ці друкаваная кніга, ноты, мапы і г. д.), дату стварэння, мову помніка, месца выдання, аўтара помніка, выдаўца, былых уладальнікаў помніка. Таксама ёсць магчымасць шукаць помнік па яго асаблівасцям: асаблівая форма кнігі, пераплёт, упрыгожанне і г. д. Усё гэта дазваляе якасна і хутка знаёміцца з калекцыяй рэестра.

Пасля выбару цікавага дакумента карыстальнік праекта пераходзіць на персанальную старонку дакумента і бачыць падрабязную інфармацыю пра памеры і матэрыял кнігі, яе стан, месца захавання і г. д. Акрамя таго, мае магчымасць прагледзіць яе алічбаваную якасную версію ці спампаваць яе.

Калекцыя «Радзівіліана», на момант напісання артыкула, налічвае 130 кніг XVI–XVIII стст. Асноўная частка калекцыі – гэта кнігі Прэзідэнцкай бібліятэкі Рэспублікі Беларусь. З кнігамі бібліятэкі, якія маюць дачыненне да спадчыны Радзівілаў, можна азнаёміцца праз электронны

каталог [11], знайсці іх у базе «Радзівіліаны» ці набыць камплект з шасці электронных аптычных дыскаў (DVD-R). Камплект уключае характарыстыку калекцыі; 3D-версію каштоўнага зборніка гістарычных дакументаў «Муханов, П. Подлинные свидетельства о взаимных отношениях России и Польши преимущественно во время самозванцев = Autentyczne świadectwa o wzajemnych stosunkach pomiędzy Rosyą a Polską szczególnie zaś za czasów samozwańców w Rosyi / собрал и издал П. Муханов (Москва : В Типографии Семена Селивановского, 1834)»; 128 поўных электронных копій выданняў XVIII–XX стст., арыгіналы якіх захоўваюцца ў Прэзідэнцкай бібліятэцы Рэспублікі Беларусь; бібліяграфічны спіс змешчаных выданняў [12].

Алічбаванне матэрыялаў у Польшчы

Найбольшых дасягненняў у працы алічбавання архіўных дакументаў дасягнулі польскія архівы і бібліятэкі. Існуюць некалькі праектаў, якія дазваляюць працаваць з алічбаванымі матэрыяламі.

Першы – гэта анлайн-сэрвіс *szukajwarchiwach.pl*, стваральнікам якога з’яўляецца Нацыянальны лічбавы архіў [13]. Сэрвіс дае доступ да трыццаці сямі мільёнаў сканаваных архіўных матэрыялаў. Матэрыялы ў анлайн-сэрвісе размяшчаюць 33 дзяржаўныя архівы з 38 філіяламі і 14 устаноў, якія не ўваходзяць у сетку дзяржаўных архіваў. Гэта галоўны архіў старажытных актаў (Archiwum Główne Akt Dawnych), дзяржанья архівы Беластоку, Чэнстаховы, Гданьску, Калішу, Катавіц, Кракава, Любліна, Мальбор-

ка, Аполе, Познані, Торуні і іншых архіваў Польшчы. Доступ да матэрыялаў адкрыты, не патрабуецца рэгістрацыя ў сістэме, усе функцыі сэрвісу бясплатныя.

Для карыстальнікаў сэрвісу існуюць пэўныя інструменты. Так, пры пошуку ёсць магчымасць карыстацца фільтрамі, якія дазваляюць задаць параметры і шукаць па мове, дыяпазоне дат, назве ўстановаў і інш.

Напрыклад, калі ўвесці ў пошук запыт «Радзівіл» (Radziwiłł), пошукавая сістэма выдасць некалькі тысяч вынікаў. Адразу на старонцы з вынікамі мы можам убачыць від дакумента, яго змест, час стварэння, месца захоўвання папяровай версіі і наяўнасць ці адсутнасць сканаванай версіі. У большай частцы вынікаў сканы адсутнічаюць, але ў інфармацыйным раздзеле сэрвісу напісана, што можна звярнуцца да ўстановаў (кантакты лёгка знайсці на сайце) і спытаць, як атрымаць той ці іншы сканаваны дакумент. Калі ж сканаваная версія дакумента захоўваецца на сайце, то адразу будзе напісана колькасць старонак. Напрыклад, дэкрэт земскага суда 1786 г. наконт запазычанасці Яна Караля Хадкевіча паміж Чартарыйскімі, Сапегамі, Любамірскай і Маерамі, Радзівіламі і Хадкевічамі [14] ўтрымлівае 65 алічбаваных з мікрафільма старонак. Ці копія тастаменту Мікалая Крыштофа Радзівіла (1549–1616), якая складаецца з 15 разваротаў старонак папяровага тэстаменту [15]. Якасць сканаў добрая, тэкст чытаецца лёгка, пры неабходнасці выяву магчыма разгарнуць на ўвесь экран кам'ютэра і ўключыць лупу.

Наступны праект – лічбавая версія *Нацыянальнай бібліятэкі Польшчы* (Biblioteka Narodowa), якая з'яўляецца

адной з самых сучасных лічбавых бібліятэк у свеце [16]. Працуе веб-сайт з 2013 года, калі пачалі выкладаць велізарныя калекцыі Нацыянальнай бібліятэкі. З 2017 года сайт працуе не толькі як электронная бібліятэка, яле і як інструмент для пошуку дакументаў. На дадзены момант у праграме алічбоўкі ўдзельнічае трынаццаць устаноў, якія размяшчаюць свае дакументы. Гэта Ягелонская бібліятэка (Biblioteka Jagiellońska), Нацыянальная бібліятэка (Biblioteka Narodowa), універсітэцкая бібліятэка Люблінскага каталіцкага ўніверсітэта Яна Паўла II (Biblioteka Uniwersytecka KUL), бібліятэка Чартарыйскіх (Biblioteka Książąt Czartoryskich), Інстытут кнігі (Instytut Książki), правінцыйная публічная бібліятэка Каперніка ў Торуні (Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu), Тэатральны інстытут Збігнева Рашэўскага (Instytut Teatralny im. Zbigniewa Raszewskiego), муніцыпальная публічная бібліятэка Адама Асныка ў Калішы (Miejska Biblioteka Publiczna im. Adama Asnyka w Kaliszu), Інстытут Фрыдэрыка Шапэна (Narodowy Instytut Fryderyka Chopina), дзяржаўны этнаграфічны музей ў Варшаве (Państwowe Muzeum Etnograficzne w Warszawie), абласная педагагічная бібліятэка імя Нацыянальнай камісіі па адукацыі ў Варшаве (Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka im. KEN w Warszawie), польскі Інстытут Х'юстана (The Polish Institute of Houston), правінцыйная публічная бібліятэка Ераніма Лапацінскага ў Любліне (Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie).

Кожны дзень, як апавядаюць у самой бібліятэцы, калекцыі папаўняюцца на дзве тысячы алічбаваных аб'ектаў, на

момант напісання артыкула размешчана ўжо болей за тры мільёны розных дакументаў.

Для наведвальніка сайта створана шмат інструментаў, якія дапамагаюць у працы. Так, да размешчаных фондаў доступ неабмежаваны для чытачоў з усяго свету. Важна адзначыць, што толькі невялікая колькасць аб'ектаў абаронена аўтарскімі правамі, у асноўным дакументы належаць да грамадскага набытку, які дазваляе капіяваць, змяняць, распаўсюджваць і выконваць працу нават у камерцыйных мэтах без неабходнасці запытваць дазвол. Пры гэтым лічбавыя версіі публікацый, абароненых аўтарскімі правамі, можна прагледзіць толькі ў чытальных залах бібліятэк на спецыяльна адведзеных для гэтага камп'ютэрах. Такія дакументы бачны ў рэжыме пошуку, калі выбраць спецыяльныя фільтры (опцыя «паказаць дакументы абароненыя аўтарскім правам» або адмена опцыі «даступныя ў інтэрнэце»), але адсутнічае магчымасць працаваць з гэтымі дакументамі так, як з астатнімі.

На сайце ёсць магчымасць простага, паўнатэкставага ці пашыранага пошуку дакументаў праз акно пошуку. Шукаць магчыма па словах ці выразах, з дапамогай фільтраў звязіць атрыманыя вынікі. Так, існуюць фільтры, якія звужаюць па катэгорыі дакумента: рукапісы, кнігі, часопісы, артыкулы, нататкі, графіка і малюнкі, мапы і атласы, паштоўкі, лістоўкі і папяровыя каталогі. Можна адсеіць па ключавых словах, аўтарах, суаўтарах, тыпе дакумента, тэме (культура, палітыка, эканоміка і г. д.), выдавецтве, месцы выдання і месцы публікацыі, мове дакумента, выбраць час стварэння дакумента ці задаць яго самастойна ў спецыяльным полі, па месцы зна-

ходжання папяровага аб'екта і праекце, які дазволіў алічбаваць дакумент. Усё гэта дае магчымасць якаснай працы з каталогам электроннай бібліятэкі.

Калі рэч вядзецца пра паўнатэкставы пошук, то ён магчымы для дакументаў, якія маюць тэкставы пласт OCR (Optical Character Recognition) ці створаны як лічбавыя дакументы (напрыклад, файлы pdf). Пры такім пошуку не ўлічваюцца іконаграфічныя калекцыі, карты і рукапісы, а таксама старыя гравюры або друкаваныя дакументы з нестандартнай тыпаграфіяй. Пры працы з OCR у даследчыка ёсць магчымасць вылучаць і капіяваць фрагменты тэксту, выконваць пошук па змесце аб'екта і г. д.

Пры працы з дакументам ёсць тры рэжымы прагляду: базавы (адна старонка на экране з магчымасцю змены маштаба дакумента). Пры гэтым сканаванне зроблена вельмі якасна і пры шматкратным павелічэнні можна разгледзіць дробныя літары, пячаткі, рукапісныя пазнакі і іншыя дробныя, але важныя адметкі. Наступны рэжым – гэта прагляд старонкі, пры якім высвечваюцца апісанне і метададзеныя дакумента. Апісанне скадаецца з назвы дакумента, назвы і адраса выдаўніцтва, часу выдання, фізічнага вопісу дакумента (памеры дакумента), мовы дакумента, яго тыпу, подпісу аб аўтарскім праве, месцы знаходжання дакумента, праекта, у рамках якога адбылося алічбаванне і г. д. Трэці рэжым прагляду – гэта некалькі старонак ці малюнкаў на экране, што дазваляе хутчэй прагартаць дакумент і знайсці патрэбную старонку.

У кожнага чалавека, які зарэгістраваўся, ёсць магчымасць рабіць закладкі, дадаваць нататкі, ствараць уласныя

калекцыі, шукаць словы ці фразы ў дакуменце. Пампаваць дакументы ў розных фарматах (JPG, PDF, XML, ZIP) маюць магчымасць наведвальнікі бібліятэкі без рэгістрацыі.

Пагледзім, якія магчымасці дае бібліятэка Polona для працы з дакументальнай спадчынай магнацкіх родаў Вялікага Княства Літоўскага і Рэчы Паспалітай.

Магчымасці пошуку дакументаў фамільных архіваў бібліятэка не дае, таму здзейснім пошук па асобных словах. Пачнём з простага пошуку. На запыт «Рэч Паспалітая» (Rzeczpospolita Obojga Narodów) выдаецца толькі чатыры вынікі: графічны выгляд герба Рэчы Паспалітай, дыярыгуш у двух частках варшаўскага сейма 1788 г. і праца Андрэаса де Пілкі “*Perspectiva Politica Regno Poloniae Elaborata : Per quam, quid, & qualiter, Regibus & Regno prospiciendum sit: de longe, tanquam de proximo, facile cognosces*”, выдадзеная ў канцы XVII ст.

На запыт «Вялікае Княства Літоўскае» (Wielkie Księstwo Litewskie) выдаецца каля трохсот вынікаў. Найбольшая колькасць вынікаў – гэта графіка і малюнкi, зробленыя К. Копфам у сярэдзіне XIX ст. Сярод астатніх вынікаў найбольш каштоўнымі з’яўляюцца алічбаваныя каралеўскія прывілеі і першая рэдакцыя Статута ВКЛ 1529 г. Запыты па магнацкіх родах выдаюць па некалькі соцен дакументаў. У час пошуку былі знойдзены, напрыклад, такія дакументы: перапіска Хадкевічаў (Korespondencja Chodkiewiczów) 1576–1620 гг. на сарака васьмі аркушах паперы, рукапіс дыярыгуша Яна Мікалая Радзівіла (1681–1729) (Diarium meum Joannis ducis Radziwiłł incisoris M.D.L.) на дзевяноста аркушах, копія ліставання і публіцыстычных матэрыялаў Багуслава

Радзівіла (1620–1669) (Kopiarisz korespondencji oraz innych materiałów historycznych i publicystyczno-literackich) на часткова пашкоджаных ста сарака сямі аркушах, дыярыуш Юзафа Станіслава Сапегі (1708–1754) (Diarium vitae Excellmi ac Rndmi Dni Dni Josephi Juliani comitis Sapieha episcopi Diecesariensis, coadiutoris Vlnensis manupropria conscriptum et gesta varia memoranda intra decursum vitae ipsius adnotata) 1723–1748 г. на двухстах пяцідзесяці сямі аркушах паперы, шмат розных прывілеяў і іншых заканадаўчых помнікаў і г. д.

Федэрацыя электронных бібліятэк (Federacja Bibliotek Cyfrowych) (FBC) – веб-сайт, асноўнай мэтай якога з’яўляецца збор, апрацоўка і абмен анлайн-калекцыямі польскіх устаноў навукі і культуры. На сайце змешчана больш за сем мільёнаў аб’ектаў ста сарака сямі бібліятэк, архіваў і музеяў Польшчы [17]. Галоўная задача Федэрацыі – даць карыстальнікам магчымасць выконваць пошук толькі ў абраных крыніцах дадзеных з большай дакладнасцю, чым гэта дазваляюць агульныя пошукавыя сістэмы (напрыклад, google). Акрамя таго, FBC з’яўляецца польскім агрэгатарам метададзеных для Europeana.

Магчымасці працы з дакументамі на сайце падобны да polona.pl: існуюць фільтры (можна выставіць час стварэння дакумента, яго тып, мову і месца знаходжання), яны такія ж (пампаванне, даданне ў калекцыі і г. д.). Але з пошукам працуецца цяжэй – ён шукае толькі тую форму слова, якая зададзена. Адпаведна неабходна рабіць запыт на ўсе формы патрэбнага слова, каб сабраць агульныя вынікі. Напрыклад, калі шукаць дакументы па роду Радзівілаў, патрэбна шукаць

па словах: Radziwiłł, Radziwił, Radziwiłła, Radziwiłłow, Radziwiłłowej, Radziwiłłówna, Radziwiłłówny і г. д. Таму выводзіць вынікі пошука па ключавых словах не будзем, адзначым толькі, што вынікаў выдаецца значна больш, чым на polone. Пры гэтым выдаюцца вынікі з самой лічбавай версіі Нацыянальнай бібліятэкі Польшчы.

Калі ж звярнуць увагу на тое, якія дакументы магчыма знайсці на сайце Федэрацыі, то пошук дае шмат графічных дакументаў: партрэтаў, мап, эклібрысаў, выдае якасныя фотаздымкі манет, посуду, слуцкіх паясоў і іншых прадметаў. Выдаецца і шмат пісьмовых крыніц: дыярыушаў, лістоў, кніг, заканадаўчых і канцэлярыскіх дакументаў. Пры гэтым часткова вынікі супадаюць з пошукам на сайце polona.pl, а часткова не, таму даследчыкам абавязкова трэба звяртацца да сайта Федэрацыі электронных бібліятэк.

Алічбаванне матэрыялаў у іншых краінах

Калі Польшча далёка прасунулася ў алічбоўцы архіўных дакументаў і размяшчэнні матэрыялаў у адкрытым доступе, то ў іншых суседзяў Беларусі праца вядзецца значна цяжэй.

Украіна – існуе некалькі праектаў алічбавання архіўных дадзеных. Напрыклад, *партал Дзяржаўная архіўнай службы Украіны* [18] выкладае сканаваныя дакументы, але праца робіцца павольна і на момант напісання артыкула колькасць дакументаў XVI–XVIII стст. не перавышала шасцідзiesiąці адзінак. Таксама сканаваныя дакументы размяшчае *Цэнтральны дзяржаўны гістарычны архіў Украіны* [19]. Выкладзена ўжо каля двухсот дваццаці пяці

тысяч лічбавых копіі дакументаў. Але сярод выкладзеных дакументаў няма ніводнага фамільнага фонду.

У Расіі існуе *цэнтральны фондавы каталог* сістэмы архіўных устаноў Расійскай акадэміі навук [20], які дазваляе рабіць пошук па каталогах сямідзесяці пяці архіваў краіны. Але знайсці рэшткі магнацкіх бібліятэк па пошуку не атрымалася.

Цікавым выглядае *сайт Расійскай нацыянальнай бібліятэкі* [21], дзе размешчана некалькі электронных каталогаў: агульны, каталогі розных фондаў і калекцыі. Выкладаюць на сайце і электронныя копіі некаторых дакументаў. Напрыклад, на запыт «Радзівіл з 1500 па 1780 гг.» выдаецца 196 вынікаў. У асноўным гэта лісты, напісаныя рознымі людзьмі Радзівілам, сярод якіх большая частка мае электронную копію, з якой магчыма працаваць праз кліенцкую праграму Vivaldi (прадухіяляе несанкцыянаванае капіраванне дакумента).

Літва і Латвія выклалі ў інтэрнэт вопісы сваіх фондаў, але якасных праектаў па алічбоўцы архіўных матэрыялаў знойдзена не было.

Вынікі

Развіццё інтэрнэт-тэхналогій дае вялікія магчымасці па алічбоўцы архіўных матэрыялаў і працы з дакументальнай спадчынай магнацкіх родаў Беларусі. Паступова ствараюцца інтэрнэт-рэсурсы, якія дапамагаюць даследчыкам шукаць і выкарыстоўваць дакументы магнацкіх збораў, не выязджаючы ў архівы. Так, большасць архіваў выкладаюць вопісы матэрыя-

лаў, якія захоўваюцца ў іх, у свабодны доступ у сеткі інтэрнэт. Паступова ствараюцца інтэрнэт-рэсурсы, куда выкладаюцца алічбаваныя версіі архіўных матэрыялаў.

Лідэрам па стварэнні і напаўненні электронных бібліятэк і баз дадзеных з'яўляецца Польшча, якая выклала ў розныя інтэрнэт-рэсурсы каля сарака мільёнаў архіўных матэрыялаў. Астатнія з разглядаемых краін робяць алічбоўку матэрыялаў марудна. Але праца вядзецца, і ёсць надзея на тое, што далейшы тэхнічны прагрэс дапаможа зрабіць працэс выкладання архіўных матэрыялаў у інтэрнэт больш хуткім.

Крыніцы і літаратура

1. Латушкін, А. М. Прыватныя архівы землеўладальнікаў Рэчы Паспалітай: агляд польскай гістарыяграфіі / А. М. Латушкін // Российские и славянские исследования : науч. сб. Вып. 7 / редкол. : А. П. Сальков, О. А. Яновский (отв. редакторы) [и др.]. – Минск : БГУ, 2012. – С. 229-240.
2. Латушкін, А. М. Лёс радзівілаўскай часткі архіва Вялікага Княства Літоўскага (1685–1946 гг.) / А. М. Латушкін // Беларускі гістарычны часопіс. – 2018. – № 10. – С. 3-15.
3. Веремейчик, А. Е. Матэрыялы архіваў Беларусі, Літвы, Расіі о судьбе ценностей Несвижского замка / А. Е. Веремейчик // Архівы і справаводства. – 2007. – № 5. – С. 96-101.
4. Галубовіч, А. К. Матэрыялы архіва князёў Радзівілаў у Нацыянальным гістарычным архіве Беларусі / А. К. Галубовіч // Архівы і справаводства. – 1999. – № 5. – С. 7-11.
5. Вяртанне-2. Артыкулы, дакументы і архіўныя матэрыялы па праблемах пошука і вяртання нацыянальных каштоўнасцей, якія знаходзяцца за межамі Рэспублікі Беларусь. – Мінск: Бел.фонд культуры, 1994. – 270 с.

6. Старейшие частные архивы Беларуси // Архивы и делопроизводство. – 2012. – №1. – С. 148-155.
7. Фурс, А. Бібліятэка Храптовічаў: вяртанне і сумеснае выкарыстанне? / А. Фурс // Вяртанне-4: Рэстытуцыя культурных каштоўнасцей: праблемы вяртання і сумеснага выкарыстання (юрыдычныя, навуковыя і маральныя аспекты) : матэрыялы міжнарод. навук. канф., Мінск 19-20 чэрвеня 1997 г. / Нац. навук.-асветны цэнтр імя Ф. Скарыны ; рэд. А. Мальдзіс [і інш.] – Мінск, 1997. – 344 с.
8. Вопісы [Электронны рэсурс] // Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі. – Рэжым доступу: <https://niab.by/newsite/by/navukova-davedachny-aparat>. – Дата доступу: 24.09.2020.
9. Документальное наследие Речи Посполитой [Электронны рэсурс] // Архівы Беларусі. – Рэжым доступу: <http://archives.gov.by/home/tematicheskie-razrobotki-arhivnyh-dokumentov-i-bazy-dannyh/radzivily>. – Дата доступу: 24.29.2020.
10. Радзівіліана [Электронны рэсурс] // Дзяржаўны рэстр кніжных помнікаў Беларусі. – Рэжым доступу: <https://kp.nlb.by/collections/radziviliana>. – Дата доступу: 24.29.2020.
11. Электронный каталог [Электронны рэсурс] // Прэзідэнцкая бібліятэка Рэспублікі Беларусь. – Рэжым доступу: <https://opac.preslib.org.by:8080/abis/showCustomPage.do?showByIdentifier=databasesSearch#>. – Дата доступу: 24.29.2020.
12. Бібліятэка Нясвіжскай ардынацыі Радзівілаў [Электронны рэсурс] // Прэзідэнцкая бібліятэка Рэспублікі Беларусь. – Рэжым доступу: <https://www.preslib.org.by/radzivill>. – Дата доступу: 24.29.2020.
13. Нацыянальны лічбавы архіў [Электронны рэсурс] // Archiwa Państwowe. – Рэжым доступу: <https://www.nac.gov.pl>. – Дата доступу: 24.29.2020.
14. Dekret sądu ziemskiego między Czartoryskimi, Lubomirską i Sapiehami a Majerami, Radziwiłłami i Chodkiewiczami ws. długu po Janie Karolu Chodkiewiczzu [Электронны

- рэсурс] // Szukajwarchiwach.pl. – Рэжым доступу: <https://www.szukajwarchiwach.pl/29/630/0/1.46/582/str/1/1/15#tabSkany>. – Дата доступу: 24.29.2020.
15. Kopia testamentu księcia Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła [Электронны рэсурс] // Szukajwarchiwach.pl. – Рэжым доступу: [https://www.szukajwarchiwach.pl/21/295/0/-/98?q=Radziwiłły+XDSTOPz:\[1500+TO+1790\]&gpp=50&wynik=165&gpp=50&page=4#tabJednostka](https://www.szukajwarchiwach.pl/21/295/0/-/98?q=Radziwiłły+XDSTOPz:[1500+TO+1790]&gpp=50&wynik=165&gpp=50&page=4#tabJednostka). – Дата доступу: 24.29.2020.
 16. Нацыянальная бібліятэка Польшчы [Электронны рэсурс] // Biblioteka Narodowa. – Рэжым доступу: <https://polona.pl>. – Дата доступу: 24.29.2020.
 17. Федэрацыя электронных бібліятэк [Электронны рэсурс] // FBC.pro. – Рэжым доступу: <http://fbc.pionier.net.pl/pro/zrodla/>. – Дата доступу: 24.29.2020.
 18. Унікальні документи Національнага архівнага фонду [Электронны рэсурс] // Державна архівна служба України. – Рэжым доступу: <https://archives.gov.ua/?s=&uniq=1&c=18>. – Дата доступу: 24.29.2020.
 19. E-Archive, документи онлайн [Электронны рэсурс] // Центральний державний історичний архів України, м. Київ. – Рэжым доступу: https://cdiak.archives.gov.ua/full_files/. – Дата доступу: 24.29.2020.
 20. Центральный фондовый каталог системы архивных учреждений РАН-ФАНО [Электронны рэсурс] // Информационная система Архивы Российской академии наук (ИСАРАН). – Рэжым доступу: <http://www.isaran.ru/?q=ru/cfk>. – Дата доступу: 24.29.2020.
 21. Электронные каталоги Российской национальной библиотеки [Электронны рэсурс] // Российская национальная библиотека. – Рэжым доступу: <http://nlr.ru/poisk/>. – Дата доступу: 24.29.2020.